

U. Schaff, KELTSICHE EISENHELME AUS VORRÖMISCHER ZEIT. FEST-SCHRIFT HANS-JÜRGEN HUNDT ZUM 65. GEBURTSTAG, TEIL 1: VORGE-SCHICHTE, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz”, R. 21: 1974 (1977), s. 149-204, tabl. 36-86.

Omawiany artykuł jest próbą spojrzenia na zagadnienie hełmów celtyckich w Europie. Wszystkie interesujące autora okazy (tak znaleziska całych hełmów, jak i ich fragmenty, np. policzki) pochodzące z 41 stanowisk datowane są na okres lateński i wykonane z żelaza. Omawiane hełmy dzieli on na kilka typów.

Typ pierwszy wyróżnia się obecnością nakarczka donitowanego do dolnej krawędzi dzwonu. Zaopatrywano je w krótką (a niekiedy dłuższą i dość rozbudowaną) sterczynę, wieńczącą wierzchołek dzwonu. Hełmy te znane w liczbie 14 sztuk zaopatrzone były pierwotnie także i w policzki, które zachowały się w 5 przypadkach. Konstruowano je z dwóch blach brązowych nałożonych na siebie i połączonych nitami. Zewnętrzna blacha ornamentowana była wytłaczanym motywem współśrodkowych kół. Okazy te, występujące na wielkim obszarze Europy od Rumunii (Silivaş) i Słowacji (Holiare) po Hiszpanię, tworzą wyraźne skupisko na terenie Tyrolu.

Następna grupa to 3 okazy hełmów o dzwonach zaopatrzonych w dodatkowe wzmocnienia — blachy o formie trójkąta zdobione nitami — przymocowane do bocznych krawędzi dzwonu nad policzkami. Miejsce znalezienia tych hełmów (Jugosławia, Rumunia) pozwala je wiązać ze wschodnim odłamek Celtów. Najliczniejszą grupę (25 egzemplarzy z 17 stanowisk) stanowią hełmy o dzwonach zdobionych brązem. Najczęściej jest to blacha brązowa nakładana na dzwon zaopatrzona w wytłaczane ornamenty, geometryczne, ułożone strefowo. Wszystkie znaleziska tego typu pochodzą z terenu na południe od Alp, kilka znaleziono w Tyrolu; wyraźne skupisko w środkowej i północnej Italii pozwala ten typ łączyć z kręgiem celtycko-etrusko-italskim. Autor bada związki tej grupy hełmów z hełmem z Amfreville (koło Rouen) i innymi znanymi z Francji hełmami typu „Berru”, datowanymi na V-IV w. p.n.e. Sądzi on, że na powstanie wyróżnionego przez niego typu 3, duży wpływ miały najazdy celtyckie na Italię. Chronologicznie hełmy te wiąże z LT B1 i B2, i uważa za starsze od hełmów z dodatkowymi wzmocnieniami dzwonu, które zawleczone zostały przy okazji wędrówki Celtów na wschód aż do Azji Mniejszej. Autor publikuje wizerunek takiego hełmu z Ołtarza Pergameńskiego (180-160 p.n.e.).

Ostatnia grupa hełmów celtyckich to hełmy o półkolistym dzwonie (3 znaleziska z 3 stanowisk datowanych na LT A), nawiązujące swą formą do okazów typowych dla kręgu i okresu halsztackiego. Typ ten jest bardzo ważny dla wyjaśnienia stosunków między lateńskimi hełmami żelaznymi a brązowymi, o formach stożkowych i półkulistych. Problem ten interesuje omawianego autora w kontekście wpływów Orientu na formy hełmów europejskich okresu halsztackiego i lateńskiego. Formy półkuliste są typologicznie starsze i stylistycznie bliższe formom halsztackim (wykonywanym przeważnie z brązu); jednocześnie jednak w ma-

teriałach wschodnich znane są starsze niż w Europie hełmy żelazne. Sprawa stosunków między tymi grupami hełmów, widziana w kontekście wpływów Wschodu na rozwój form europejskich, wymaga według U. Schaffa dalszych badań.

Do zasadności wydzielenia przez autora poszczególnych grup jeszcze powrócimy, tu słów kilka należy się całoci opracowania. Wyróżnia się ono stroną ilustracyjną i licznymi mapami — kartogramami poszczególnych typów hełmów, wykonanymi starannie i zaopatrzonymi w pełne zestawienia katalogowe znalezisk. Zwraca także uwagę fakt, że większość omawianych zabytków to znaleziska grobowe (lub pochodzące z cmentarzysk), co przy złym stanie zachowania sporej liczby okazów wymaga chyba podkreślenia. Uderza wielka jednolitość form omawianych hełmów, które choć rozrzucone na wielkich połaciach Europy i występujące w ciągu kilkuset lat zachowują, także pod względem konstrukcyjnym, swoje wspólne cechy. Porównując je np. z hełmami europejskimi z okresu średniowiecza, jednolitość ta narzuca się jeszcze bardziej. Wszystkie okazy posiadają dzwon, wykonany z jednego kawałka blachy, wyklepanego do formy regularnej półkuli, lub lekko wyciągniętej w partii szczytowej, przez co tworzy się forma cebulasta. Na szczytach dzwonu licznie pojawiają się sterczyny, do dolnych krawędzi dzwonów mocowane są nakarczki czy policzki. I tu przypomnieć należy typologiczny podział zastosowany przez autora. Naturalnie może on być poddawany dyskusji w wypadku takiego lub innego klasyfikowania okazu znanego tylko z zachowanych reliktyw. Gorzej jednak, gdy hełmy zachowane prawie całkowicie, zawierają w sobie różne cechy używane jako wyznaczniki poszczególnych typów. I tak, np. część hełmów typu 1 (z nakarczkami) posiada na bokach dzwonów małe dodatkowe wzmocnienia, które służyły do mocowania policzków; taka była też rola dodatkowych wzmocnień dzwonów, hełmów wyróżnionych w osobną grupę. Hełm typu 2 (z dodatkowymi wzmocnieniami dzwonu) z Ciumești posiada na szczycie dzwonu sterczynę, wykonaną z brązu, o formie lecącego ptaka, a mimo to nie został zaliczony do typu hełmów z „brązowymi aplikacjami”. Aplikacje brązowe posiadają także niektóre hełmy z nakarczkiem. Forma dzwonów kilku hełmów typu 1 niewiele odbiega od regularnej półkuli, która stanowiła kryterium wyróżniające typ 4. Również i sprawa aplikacji brązowych wobec stanu zachowania okazów nie budzi zaufania, można przypuszczać, że posiadały ją niektóre słabo zachowane hełmy, zaliczane przez autora do innych typów.

Wydaje się, że autor znany badacz problematyki celtyckiej, dokonał wysoce nietrudnej próby podziału danej grupy zabytków na poszczególne typy przy użyciu czterech całkowicie różnych kryteriów a mianowicie: formy dzwonu, obecności dodatkowych zdobień wykonanych innym metalem, obecności (lub braku) elementów luźno związanych z konstrukcją: dodatkowe wzmocnienie i nakarczek. W konsekwencji jasne na pierwszy rzut oka wnioski, które narzucają się przy przeglądaniu zestawień kartograficznych uznać trzeba w znacznej mierze za przypadkowe. Także mapa notująca pełne zestawienie hełmów (ryc. 40), które sięgają od Hiszpanii na zachodzie po Siedmiogród i południowe Włochy, wymaga komentarza. Wyznaczając znane granice zasięgu ekspansji Celtów nie uwzględniła ona bowiem wszystkich lateńskich hełmów europejskich.

Po lekturze omawianej pracy nasuwa się wrażenie, że podział hełmów lateńskich na żelazne i brązowe, a w konsekwencji zajęcie się tylko hełmami żelaznymi, nie jest dostatecznie uzasadnione. Autor notuje w Europie Wschodniej (na wschód od Alp) 6 okazów żelaznych hełmów celtyckich; ilość wszystkich hełmów celtyckich z tego terenu jest o wiele większa. I tak uwzględniając tylko 3 hełmy żelazne z terenu Jugosławii nie można zapominać o dużym zbiorze, ponad 20 hełmów, odkrytych w miejscowości Negovo (południowo-wschodnia Słowenia)¹. Pro-

¹ P. Reinecke, *Zum Negauer Helmfund*, Germania, R. 26 : 1942, s. 56 i n.

